

Черевченко Т. М.

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України

### ЧУДОТВОРЕЦЬ ДЕНДРОПАРКУ «СОФІЇВКА» — ІВАН СЕМЕНОВИЧ КОСЕНКО

Час рікою пливе, так і життя людське. Адже третього грудня 2010 року виповнюється 70 років унікальному директору дендропарку «Софіївка», чл.-кор. НАН України, д. б. н., професору, заслуженому діячу культури України — Івану Семеновичу Косенку.

Символічно, що у цьому році у нього ще одна ювілейна дата. Тридцять років тому, в сорокарічному віці Іван Семенович вперше переступив поріг Національної Академії Наук України і прийняв на свої плечі надзвичайно важкий і відповідальний тягар. Він очолив колектив дендропарку «Софіївка» — цього безсмертного творіння людського генія на черкаській землі. Саме на Черкащині, 3 грудня 1940 року в селі Хрестителеве Чернобаївського району і народився Іван Семенович. Чарівна природа, що його оточувала, завжди вабила, зігрівала його душу і він назавжди полюбив свій рідний край.

А як же починався його трудовий шлях? Він був складним і досить неординарним. Після закінчення середньої школи Іван Семенович деякий час працював муляром, потім монтажником, а після служби в армії — водієм автобазу та автокранівником. З 1964 по 1970 р. заочно навчався в Уманському сільськогосподарському інституті ім. М. Горького, де отримав кваліфікацію вченого агронома. У цей же час працював другим секретарем Уманського РК



ЛКСМУ. У 1977 році закінчив педагогічний факультет Української ордену Трудового Червоного Прапора сільськогосподарської академії, де здобув кваліфікацію і звання викладача сільськогосподарських технікумів і шкіл з агрономічних предметів.

З 1967 по 1980 р. працював викладачем агрономічних дисциплін Уманського технікуму механізації.

Ось такою різноманітною кваліфікацією володів Іван Семенович. Непростою була дорога до призначення його на посаду директора дендропарку «Софіївка», а ще складніше чекало попереду.

Весна 1980 року — страшний для парку час. У перший день на посту директора повинь знесла дамбу третього ставка і потік води з льодом знищив на своєму шляху скульптури, альтанку, дерева і браму парадного входу в дендропарк.

«Голос Америки» відразу на увесь світ заявив, що всесвітньо відомий парк «Софіївка» безповоротно втрачений і відновити його неможливо.

І ось цій складній ситуації, Іван Семенович показав себе надзвичайно розумною, мужньою, вольовою і наполегливою людиною. Саме на таких людях тримається світ у часи штормів і ураганів. У перший день, ще навіть не познайомившись з колективом, він організовано провів титанічну роботу з ліквідації страшної аварії, оперативно організував військових, співробітників парку, уманчан, які дуже люблять свій парк. І вже через декілька місяців «Софіївка» прийняла своїх перших екскурсантів.

Але новому директору це не принесло ні найменшого заспокоєння. Детальне відновлення історичної частини парку продовжувалась у тому ж темпі. Ніякого відпочинку, ніяких послаблень ні собі, ні колективу. Постійний напружений пошук нових можливостей реставрації скульптур, фонтанів. Реставрують скульптури Одиссея, Еврипіда, Меркурія, Венери-купальниці та її грот. Іван Семенович прагне збагнути кожну експозицію парку, докопатися до історії її створення. Працює з архівами та історичними матеріалами, знаходить людей, які допомагають йому ще точніше вникнути в суть архітектурного задуму будівництва парку на основі матеріалізованих епізодів з поеми Гомера «Одіссея» та віднайти втрачені назви об'єктів «Софіївки». І ця копітка праця дала можливість відновити кілька історичних назв експозицій парку.

Однак Іван Семенович добре розумів, що «Софіївка» не тільки пам'ятник садово-паркової архітектури кінця XVIII—XIX ст. світового значення,

музей природи і садово-паркового мистецтва, а й наукова установа. І тут він вміло поєднує адміністративно-організаційну роботу з науково-дослідницькою. Його першочерговою турботою була підготовка наукових кадрів. Захистили дисертації співробітники, які тривалий час працювали у дендропарку з тими чи іншими видами рослин. А директор зупинився на вивченні біології та розмноженні ліщини деревоподібної, яка була в колекціях дендропарку. І вже в 1986 році успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Биологические основы введения в культуру лесостепи Украины УССР лещины древовидной». При дослідженні цієї культури він особливу увагу звертав на її розмноження з метою практичного виходу досліджень, тобто масове впровадження у зелене будівництво. І тут дослідник мав великий успіх, розробивши простий, але досі невідомий метод масового розмноження цієї ліщини, яка сьогодні займає чільне місце в озелененні міст і сіл України. В цей час захистили кандидатські дисертації О. К. Мороз, Т. Н. Сидорук, О. В. Білик, В. Т. Козлов, Г. І. Музика. Завдяки цим дослідженням опубліковано ряд монографій та наукових статей. За ці роки Іван Семенович з властивою йому позицією не зупинитися ні на мить, шукати нове, збагачувати флору України, знаходити за кордоном історичні матеріали, які стосуються дендропарку, налагоджує міжнародні зв'язки з ботанічними установами СРСР, Польщі, Німеччини, Франції, Угорщини, Англії і Словаччини.

Таким чином, завдяки досягненням у науковій і науково-організаційній роботі в 1991 році Постановою Президії Академії Наук України за № 26 від 23.01.91 р. дендропарку «Софіївка» надано статус науково-дослідної установи. Пройшло всього 10 років і в усій красі постала перед світом прекрасна «Софіївка», виріс працьовитий, багатий талантами колектив. І це завдяки Івану Семеновичу, палкому патріоту України, рідної землі, до безтями закоханому в дендропарк «Софіївка», якому він віддає усі сили як у radoщах, так і в горі, яке його теж не минало.

У 1995 році парк набуває міжнародного визнання, отримує медаль, диплом і пам'ятну табличку міжнародної організації «Європа-Ностра». Представники цієї організації були у захваті від проведеної роботи у «Софіївці» по реставрації та збереженню ландшафтів парку.

Наближалось 200-річчя заснування «Софіївки». Іван Семенович працював не тільки над відновлення історичної частини, а й розробив концепцію подальшого розвитку парку. Директор добився фінансування для замовлення техніко-економічного обґрунтування на розробку генерального плану розвитку «Софіївки». І було прийнято; постанови про святкування 200-річчя «Софіївки» на державному рівні. Все це відбулося завдяки цілеспрямованості І. С. Косенка, вмінню переконувати чиновників у необхідності проведення таких заходів на державному рівні, що давало можливість отримувати певні фінанси.

Крок у розвитку був надзвичайний. Крім реставраційних робіт в історичній частині парку, побудована вхідна зона до парку з вулиці Київської. Тут спорудили сучасний науково-лабораторний корпус з просторими кабінетами, актовим залом, лабораторією мікрোকлонального розмноження.

Особливо цікаво облаштована ділянка Грекової балки. Створено три водойми. На схилах балки розкрито магматичні виходи граніту, які за своєю красою, романтичністю не поступаються таким в історичній частині. Раніше ця краса була покрита землею і чагарниками. Так, що І. С. Косенко зумів дістати красу для нової частини «Софіївки» із-під землі. Такий він. Цей новий заповідний комплекс гармонійно і природно доповнив «Софіївку» на площі 170 га.

Після святкування ювілею та конференції, що пройшла на високому науковому рівні, в якій взяли участь 150 представників різних країн світу, робота колективу на чолі з його директором продовжилася в тому ж темпі.

Усі зусилля були спрямовані на подальше будівництво нової частини «Софіївки» на землі, яку приєднали від військової частини та в Грековій балці. Особливість нової частини «Софіївки» — в її мальовничих ландшафтах і видовому багатстві рослинного світу, де представлено сотні нових для «Софіївки» видів і сортів рослин, які з 2004 року занесені до реєстру національного надбання України. І все це поповнення колекції рослин парку відбулося завдяки численним поїздкам транспортом парку за кордон в країни Європи, за кермом якого часто був Іван Семенович. Завдяки його особистим зв'язкам з паркознавцями багатьох країн колекції рослин невпинно поповнювалися. Вміння налагоджувати такі зв'язки — це одна з важливих рис його характеру.

У новій частині парку (її варто назвати «Софіївка» ХХ та ХХІ ст.) створено «Сад бузку» з великою кількістю сортів і видів, «Сад магнолій».

Тепер відвідувач «Софіївки» від головного входу з вулиці Київської зразу потрапляє в Царство Флори, таке розмаїття рослинного світу на Черкащині зосереджено тільки в цьому чарівному куточку парку. Колекційний фонд рослин парку нараховує уже біля трьох тисяч видів і сортів.

Одночасно з цим напрямком роботи Іван Семенович зосереджував увагу як науковців, так і свою, на публікаціях наукових розробок. У 1996 р. опубліковано його монографію «Лещина древовидная в Украине». В подальшому публікуються монографії В. Т. Козлова, Г. І. Музики, а з часом ще ряд монографій, захистів дисертацій, виконаних співробітниками на базі колекційного фонду парку. На сьогодні, завдяки Івану Семеновичу, його самовідданості справі, якій він присвятив своє творче життя, дендропарк «Софіївка» є самостійною науково-дослідною установою, що має статус науково-дослідного інституту НАН України. Дендропарк має чотири наукові відділи, в яких працює 42 співробітники. Серед них один член-кореспондент НАН України, два доктори наук та 17 кандидатів біологічних наук, що захистили дисертації на базі виконання наукових тем в «Софіївці» і при безпосередній допомозі Івана Семеновича.

У цей час особливо проявився талант Івана Семеновича як дослідника. Він зібрав колекцію видів роду *Corylus* з усіх кінців світу, діставшись і до Китаю. Глибокі дослідження біологічних особливостей рослин цього роду дали йому можливість успішно захистити дисертацію на здобуття ступеня доктора біологічних наук зі спеціальності «ботаніка» на тему: «Рід *Corylus* L. в Україні. Біологія, інтродукція, поширення та господарське використання».

Наполеглива та копітка праця, як з розбудови дендропарку, так і успіхи в науково-дослідній роботі, не залишилися поза увагою громадськості України. У 2004 р. вийшов Указ Президента України про надання дендропарку «Софіївка» статусу національної установи та назви «Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України». А в 2006 році наукова громадськість Академії Наук України за наукові досягнення і впровадження наукових розробок в народне господарство обрала Косенка Івана Семеновича член-кореспондентом Національної Академії Наук України.

Ось з такими вагомими здобутками промайнули всього тридцять років. Сьогодні Іван Семенович Косенко — доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Заслужений працівник культури України, Акредитований член Української академії архітектури, член Міжнародного комітету історичних парків та місць ICOMOS-IFLA, почесний працівник туризму України, почесний професор Цзямуського університету в Китаї, лауреат премії ім. академіка В. Я. Юр'єва, Міжнародної премії ім. проф. Яна Захватовича і Державної премії України в галузі архітектури. Почесний громадянин міста Умань. Нагороджений орденами «За заслуги» II і III ступеня, «За трудові досягнення» IV ступеня, відзнакою НАН України «За наукові досягнення», срібною медаллю і знаком провінції Лянь у Китаї, нагрудними знаками ДПА «За честь і службу» і «Умань-поріднення», відзнакою Уманської міської ради «За заслуги перед містом» і багатьма іншими почесними нагородами державного, регіонального, галузевого і міжнародного рівнів.

Іван Семенович завжди бере активну участь у громадській роботі. Він член Спеціалізованої Вченої Ради Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка по захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю «ботаніка», член бюро Ради ботанічних садів і дендропарків України.

І це цілком заслужені звання і нагороди. Його вклад за тридцять років у розвиток «Софіївки» як шедевра ландшафтного мистецтва — неоціненний! Його внесок як одержимого науковця в біологічну науку не менш вагомий.

Іван Семенович автор п'яти одноосібних монографій та співавтор чотирнадцяти. Його перу належить понад 200 наукових та науково-популярних праць присвячених історії «Софіївки», теорії інтродукції та акліматизації рослин, збереженню і збагаченню рослинного різноманіття України, паркобудівництву та ін. Має два авторських свідоцтва на наукові винаходи.

Коло наукових інтересів і творче горіння Івана Семеновича просто вражає. Його невгамовність сьогодні направлена на інтродукцію та відбір продуктивних сортів фундука (так називають культурні сорти видів роду *Corylus*) та розробку технології культивування на промислових площах України. Для цього Іван Семенович «придбав» ділянку землі поза дендропарком, але не для себе, а для парку, площею

10 га (це справжній подвиг у наш непростий час). На цій ділянці висаджено безліч фундука сортів селекції Українського науково-дослідного інституту лісівництва та агромеліорації ім. Г. М. Висоцького, а також інтродукованих ним з різних країн і узятих від приватних осіб. Він впевнений, що ця культура займе чільне місце в плодівництві України, щоб не завозити горіхи для кондитерської промисловості із-за кордону.

Але поряд з цими роботами він постійно цілеспрямовано шліфує зелену казкову перлину — «Софіївку».

Без сумніву, Національний дендропарк «Софіївка» НАН України у такому розквіті, що заслуговує номінації «Одне із семи чудес світу» і це «Чудо», утримує на своїх плечах з чудовим створеним і вихованим ним колективом Чудотворець Іван Семенович Косенко.

Життя Івана Семеновича — непересічної особистості, принципової, але доброї, вдячної і чуйної людини є яскравим прикладом для наслідування молодим і прийдешнім поколінням дендропарку «Софіївка».

Зичимо доброго здоров'я Івану Семеновичу і неугасимої творчої енергії на многі літа.